

המאבק על סוריה – האומנם לקראת הכרעה?

פרופ' אייל זיסר

חמשה עשר חודשים חלפו מאז פרצה באמצע מרץ 2011 ההתקוממות נגד משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה. למאבק הדמים שבו נתונה המדינה מאז ואשר גבה כבר את חייהם של למעלה מחמישה עשר אלף איש, לא נראה עדיין הסיום באופק. ההתקוממות, שהחלה כמרד איכרים בחוראן בדרומה של סוריה, התפשטה במהלך השנה האחרונה לכל רחבי המדינה והיא מקיפה כיום חלקים גדולים של האוכלוסייה הערבית-סוניית באזורי הכפר והפריפריה ואף בפרברי הערים הגדולות בסוריה. כל מאמצי המשטר לדכא בכוח הזרוע את ההתקוממות כשלו. אדרבא הם הביאו להחרפה במצב, שכן את מקומם של הפגנות הרחוב ההמוניות שקראו לשינוי ולחופש, תפסו עתה קבוצות חמושות המבצעות פעולות טרור נגד כוחות המשטר ותומכיו. קבוצות אלו נהנות מגיבוי ותמיכה עממיים רחבים אשר דומה כי אינם דועכים אלא דווקא מתגברים והולכים עם חלוף הזמן.

לעת עתה עומד המשטר הסורי על שתי רגליו, הגם שהוא מוחלש ומדמם. הוא משיב מלחמה שעה, נלחם על חייו, כשלצדו עדיין גורמי כוח חשובים בחברה הסורית, ובראשם, בני עדות המיעוטים המהווים כארבעים אחוזים מכלל אוכלוסייתה של סוריה. עבור אלו, ובעיקר בני העדה העלוית והנוצרים, ובמידה פחותה גם בני העדה הדרוזית, ולא רק עבור שושלת אסד, שרידותו של המשטר הסורי הינה שאלה של חיים או מוות.

מנגד, הכוחות שקמו נגד המשטר הסורי ולוחמים נגדו כיום, אינם עשויים מקשה אחת והם מאופיינים בפלגנות ובפיצול על רקע מעמדי, אזורי ואף אידיאולוגי. לפיכך, קשה לדבר לעת עתה על "אופוזיציה" למשטר הסורי במונחים של גוף מאורגן ומתואם בעל הנהגה מדינית ופיקוד צבאי, מוסכמים ולגיטימיים הנהנים משליטה אפקטיבית בנעשה בקרב קבוצות המתקוממים ברחבי המדינה. על רקע זה, הולכת ושוקעת סוריה לתוך מציאות של תוהו ובוהו, ובעיקר, של שפיכות דמים בלתי פוסקת. זהו מבוי סתום אליו הגיע המאבק בין המשטר לבין מתנגדיו ולאיש מן הצדדים אין לפי שעה יכולת להכריע את יריבו. ניתן להצביע על שלושה מאפיינים בולטים של המציאות הנוכחית. הראשון הוא אבדן שליטה ומשילות. המשטר ויתר למעשה על שליטתו בחלקים גדולים של אזורי הכפר והפריפריה ואף על שכונות בעייתיות בערים הגדולות והוא מרכז את מאמציו לשמר את שליטתו במרכזי הערים הגדולות, בעורקי התחבורה ובמעברי הגבול. וכך, בשעה שבמרכז דמשק קשה להבחין בסימניה של ההתקוממות נגד המשטר, בעיירות ובכפרים במרחק כמה דקות נסיעה בלבד מהבירה, שליטת המשטר מוגבלת לשעות היום והיא תלויה בנוכחות כוחות הביטחון שם.

המאפיין השני הוא מלחמת כנופיות. היחלשותם של הצבא הסדיר ושל כוחות הביטחון ומנגנוני מפלגת הבעת' דחפו את המשטר להשליך את יתרו ויותר על כנופיות חמושות – המכונות לעתים כ-שבחה (רוח רפאים) – המאורגנות לרוב על בסיס מקומי ומבוססות על מתנדבים ומגויסים מקרב בני העדה העלוית. מאידך גיסא, חוסר היכולת של האופוזיציה לגבש שרשרת פיקוד צבאי ומדיני מסודרת, גורמת לכך שהמאבק בין המשטר למתנגדיו הולך ולובש צורה של מלחמת כנופיות הגולשת לא אחת למעשי טבח מזוויעים בעלי מאפיינים עדתיים של עלוים נגד סונים ולהיפך. מעשים אלו כרוכים בחיסולי חשבונות על רקע מקומי, שאינו קשור בהכרח למאבק ברמה הארצית, כפי שהדבר קרה, לדוגמה, בעיירה אל-חולה שבמחוז חומס, ובכפרים אל-קוביר במחוז חמאה, ואל-חיפה שבמחוז לאד'קיה.

המאפיין השלישי הוא הפיכתה של סוריה לזירת ג'יהאד. סוריה החליפה את אפגניסטאן ואת עיראק כזירת ג'יהאד שאליה נוהרים אלפי צעירים מכל רחבי העולם הערבי והמוסלמי ואף מאירופה כדי ללחום נגד משטרו "הכופר" של בשאר אל-אסד. הם מצטרפים לקבוצות אסלאמיסטיות הפועלות בהשראת ארגון אל-קאעידה או לקבוצות סלפיות מקומיות ותורמים במעשי הטרור חסרי האבחנה שלהם לכאוס ולאנרכיה השוררים ממילא ברחבי המדינה.

חשוב לציין כי בתחילת המהומות נשען המשטר הסורי על תמיכתה האיתנה של קואליציית המיעוטים בסוריה; על תמיכתם של מעמדות הביניים והאליטות בערים הגדולות; על הצבא ומנגנוני הביטחון ועל הבירוקרטיה הממשלתית. כעת ניכרים במציאות זו סדקים ראשונים. אמת, עדות המיעוטים עדיין ניצבות לימינו של המשטר ובראשם העלויים, ולצדם הנוצרים, הדרוזים, ואפילו האוכלוסייה הכורדית השומרת על איפוק מסוים. בערים הגדולות שורר עדיין שקט יחסי וגם הצבא ומנגנוני הממשל עודם מתפקדים ומסייעים בידי המשטר ללחום במתנגדיו.

אלא שהצבא ומנגנוני הביטחון הולכים ונחלשים. על כך תעיד התגברות תופעת העריקה משורותיהם. בראשית הדרך, היה מדובר בעריקה זניחה של חיילים בודדים ושל קצינים בדרגות נמוכות. אולם בשבועות האחרונים כבר עורקים מן הצבא במספרים גדלים והולכים, גם קצינים בכירים בדרגות רס"ן, סא"ל, אל"מ ואפילו תא"ל. גם תמיכתו של הרוב הדומם מקרב בני המעמד הבינוני והגבוה בערים הגדולות דמשק וחלב - הולכת ונשחקת. הללו תמכו במשטר משום שחששו כי נפילתו תטיל את סוריה למציאות של תוהו ובוהו, בדומה למצב השורר בעיראק. אולם גם בהלך הרוח בקרב בני המעמד הזה מסתמן שינוי מסוים. אומנם סורים רבים חוששים כי נפילת בשאר אל-אסד תביא לאנדרלמוסיה, אלא שבעיני רבים מהם אפילו מציאות כזו נראית עדיפה על פני המשך המצב הקיים של שפיכות דמים מתמשכת, התדרדרות המצב הכלכלי והעדר ביטחון אישי. עבורם המסקנה ברורה - אם בשאר אינו יכול להביא לסיום המשבר, ואם הישארותו בשלטון היא היא המזינה את המשבר, הרי שמוטב שילך. הלך רוח שכזה הוא הרסני עבור המשטר הסורי. במידה ויהפוך לנחלת הכלל בקרב תושבי הערים הגדולות, ובראשן דמשק וחלב, עשוי הדבר להביא להכרעת המאבק על סוריה לרעת המשטר.

לבסוף, הקהילייה הבינלאומית עודנה מתקשה למצוא פיתרון למשבר הסורי. היא חוששת מלהתערב בנעשה במדינה, לא רק בשל התנגדותן של רוסיה וסין, אלא גם מחשש שסוריה תהפוך לביצה טובענית דמוית אפגניסטאן או עיראק בשעתן, בה ישקע כל מי שינסה להתערב שם. יש להניח כי בווינגטון לא שכחו את אחריתו הטראומטית של הכוח הרב לאומי שנשלח בראשות ארצות הברית לבירות בקיץ 1982 ושמרבית חייליו חזרו הביתה בארונות מתים. כך או אחרת, סוריה שנתפסה בעשורים האחרונים כמעצמה אזורית בזעיר אנפין, הפכה לשק חבטות ולזירת מאבק אזורי ובינלאומי. בזירה האזורית עומדים איראן וחזבאללה במחנה האחד ובמחנה הנגדי, טורקיה, ערב הסעודית ויתר מדינות ערב המתנוות. גם בזירה הבינלאומית ניצבים אלו מול אלו ארה"ב ומדינות אירופה מצד אחד ורוסיה וסין מן הצד השני. איראן וחזבאללה מסייעים להישרדותו של המשטר הסורי, המהווה חלק חשוב במערך הגיאו-פוליטי הפרו-איראני באזור, ואף מהדקים את הקשר עם העדה העלוית שיש לה זיקה לשיעה. רוסיה מצדה מוסיפה לספק נשק לסוריה גם בעצם הימים האלו, ומנגד טורקיה, ערב הסעודית, וייתכן שגם ארה"ב, מספקות נשק וסיוע למורדים. סיוע שכזה הוא בבחינת אויר לנשימה עבור המורדים והוא מאפשר להם להוסיף ולהיאבק במשטרו של בשאר אל-אסד. בה בעת הוא דן את סוריה להמשך שפיכות דמים שסופה מי יישורנו.

המאבק על סוריה עודנו רחוק מסיומו. יש מי שמשוכנע כי לאופוזיציה אין היכולת להכריע את המשטר הסורי ולכן בסופו של דבר, לאחר מלחמת התשה ממושכת, המתקוממים הם שיישברו ראשונים. לעומתם, רבים בסוריה ומחוצה לה מגיעים למסקנה כי סופו של בשאר ליפול שכן משטרו מוסיף לדמם ולאבד כוח ולכן לא יוכל לשרוד לאורך זמן. זאת במיוחד נוכח השינוי בהלך הרוח בקרב הרוב הדומם בסוריה שבו תלוי בשאר לשרידותו. כך או אחרת, שפיכות הדמים בסוריה עתידה כנראה להימשך עוד זמן רב ולהותיר מדינה זו חלשה ואף מרוסקת, תהא זהותו של השליט בארמון בדמשק אשר תהיה.

